

КУЛЬТУРА ВИДАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ

УДК 655.4

В. Д. Буряк

УКРАЇНСЬКІ ВИДАННЯ ХІХ СТ. У КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МОДУЛЬНОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНОЇ СВІДОМІСНОЇ ДОМІНАНТИ

Процес свідомісно-творчого формування на рівні вироблення менталітетних ознак у кожного народу має спільну систему, але навіть на рівні близьких сусідів виявляє суттєві відмінності. Тут насамперед чітко спрацьовують геоісторикополітичний фактор, культурні традиції, важлива еволюція архетипного мислення кожного народу, бо воно дало початок ще двом видам інтерпретації життєвої інформації – реальної (публіцистичне та наукове мислення) і відображеної (художня творчість).

В еволюції інформаційно-свідомісного інтелектуалізму кожної нації *авторська модульність* – найвище системноконцептуальне виявлення творчої особистості, що здатне не лише виявляти свій час, а й прогнозувати наступний свідомісний розвиток суспільства. У цьому інформаційно-свідомісному контексті (зазначаємо його як *інформаційно-художню свідомість*) почали вирізьблятися системи-особистості вищого рівня – *модулі* [1]. Але ці суперсистеми чітко “керувались” архетипною зоною пам’яті (виявлення певного типу системності на менталітетному рівні). Щодо рівня інтерпретації інформації в умовно реальному горизонті (міфологічне мислення), то тут модульність виявляється як *колективноавторський* феномен. А на горизонті реальному і відображеному (пізніші форми відображення інформації і складніша система вираження) модульність фіксується на рівні *модуль-людина (модуль-особистість)*. Модуль-особистість сама стає фактом історії, розгорнутою системною інформацією, що представляє свідомість нації на певному рівні її функціонування.

Процес формування модуль-особистостей характерний для всіх етнічних свідомостей. Вирізьбившись із багаторівневого свідомісного рівня інтерпретації дійсності (інтерпретації факту) як супер-свідомість, як “погляд над поглядами”, модуль-особистість й надалі програмує інтелектуальну свідомісну піраміду

етносу. Інформаційний інтелектуалізм модуль-особистості залежить не лише від її світогляду, а й від “сюжету життя” на рівні реалізації власних концепцій, від генетично закладених кодів інформації етносу.

XVII – XVIII ст. стали базовими для української інформаційно-художньої свідомості. Йдеться про формування модульних ознак етносвідомості, яка вже могла продукувати особистісну (відображену) інформацію на рівні оригінальної (нової) свідомісної моделі вищої якості (якість інформації, що не лише продукує факт, а й дає високий рівень його осмислення в контексті вічного) [2]. Звичайно, цей процес для української інформаційно-художньої свідомості був тривалим через історичні катаклізми, відтік модуль-особистостей до сусідніх етносів. Процес заповнення “вакуумних місць” у свідомісному контексті виявився найбільючим для української суспільної інформаційної системи. Оскільки основним генератором етнічної інформації був низовий (архетипний) горизонт, то це вплинуло на специфіку інформаційно-художньої свідомості. По-перше, фіксуємо переважання свідомісних домінант *сміхове* та *мінорне* (особливо у XVIII – на початку XIX ст.), специфічний зображально-виражальний арсенал трансляції (ретрансляції) факту, який в основному виражав народну естетику. По-друге, відповідні характери і типажі, що репрезентують чіткі риси етногероїв.

Важливим фактором інформаційно-художньої свідомості було синкретичне інформаційне тло вираження факту, де реальний і відображений факт часто не диференціювався, тобто, коли умовно реальна (міфологічна) інформація сприймалася як реальна, а реальна – як умовно реальна. Подальше виокремлення національної інформаційно-художньої свідомості створить умови для появи суб’єкта свідомості модульного рівня, що свідчитиме про відновлення гармонійного функціонування (взаємозбагачення) усіх інформгоризонтів: умовно реального, реального та відображеного (міфологічний, публіцистичний і художній). У спільному інформаційному контексті відбувається поступове виділення модуль-особистостей (письменників, публіцистів). XVII ст. надає перевагу модуль-системам реального факту (літописи, полемічна література), а XVIII ст. засвідчує паралельне функціонування мислення реального та відображеного факту (публіцистика і художня творчість). Часто ці два типи мислення

посднані в одному суб'єкті (авторі), але жанрове окреслення інформації цілком помітне.

Розвиток інтелектуальної модульності творчої свідомості XIX ст. свідчить про поступове жанрово-інформаційне виокремлення публіцистичного мислення як особливого свідомісного горизонту інтерпретації факту. Найпростіший інформаційний рівень, який був притаманний першим його зразкам (хронікальна інформація), поступово переходить до інформаційно-аналітичного типу мислення як до системи свідомісної суспільної орієнтації з чітким окресленням національно диференціюючого елемента. При цьому розробляються форми і методи виразально-зображальної концептуальності, яка від інформаційного констагування переходить до аналізу і синтезу, а в кінці XIX ст. – до філософсько-соціальних узагальнень. Йдеться про диференціацію інформаційно-художньої свідомості на два типи – мислення реального факту (публіцистика) та мислення відображеного факту (художня творчість).

Еволюція мислення реального факту подає картину соціально-свідомісного розвитку нації в цілому, оскільки індивідуальна та суспільна свідомості в етнічно-інформаційній площині виявляють нові форми концептуального осмислення буття. Виокремлюючись у видових формах вираження факту (жанрові пошуки), ці типи свідомості стверджуються на рівні формування ідеї як інформаційного концепту. Йдеться про використання спільного інформаційно-художнього досвіду вираження інформації – синкретичної обробки факту на рівні художньому і реальному одночасно.

Перші українські журналістські видання фіксують лише інформаційний рівень відображення факту, не використовуючи досвід літератури як спільний “інформаційно-свідомісний” (інформаційно-художній) потік. У “Gazette de Leopold” (Львів, 1776 р.) вісті політичного характеру, а іноді й приватного життя подавалися у формі телеграм і хронікальних заміток. “Харьковский Еженедельник” (Харків, 1812 р.) продовжує традицію хронікального мислення, подаючи інформаційні матеріали про життя Слобожанщини. Спробу зміни періодичності видання (інформаційна часова інтенсифікація) роблять щоденник “Одесский Вестник” (Одеса, 1828–1892 рр.) та “Киевские Объявления” (Київ, 1835–1838, 1850–1857 рр.). Говорити про інформаційно-свідомісний концептуалізм у поданні інформації тут не доводиться через спе-

цифіку видань і відсутність у мисленні реального факту традиції інтерпретувати інформацію на концептуальному рівні. Можна говорити лише про концептуальність самого видання як специфічну систему подання суми фактів (або одного факту) і про інтерпретацію форми. “Украинский Вестник” (Харків, 1816–1820 рр.) – нова сторінка концептуалізації. У цьому журналі чітко простежується концепція видання матеріалів, що в ньому вміщені. Одним з провідних елементів концепції журналу було розширення інформації про рідний край, ознайомлення читачів з історією України та формування почуття любові до неї. Відповідні їй публікації – “Гетьман Хмельницький” Ц. Маркова, “О Малой России” – історичний огляд І. Квітки-Основ’яненка, “Исторические замечания о Малороссии...” М. Грабовського. Серед інших жанрів – критичні огляди, “листи до видавців”, хронікальні матеріали, літературні твори. За рівнем концептуалізації змісту (науковий виклад філософських теорій) вирізняється “Украинский Журнал” (Харків, 1824–1825 рр.). Тут присутній системний підхід у передачі суспільної інформації (друкується все, що стосується історії, питань науки та мистецтва, торгівлі, хліборобства, промисловості і т.ін.). Мислення відображеного факту представляє “Харьковский Демокрит” (Харків, 1816 р.). Відповідна і жанрова палітра – художні жанри: байки, епіграми, оди, оповідання, казки, подорожі, пісні, забави, шаради.

Досвід першої половини ХІХ ст. виразно свідчить про створення національного соціально-свідомісного простору, який у контексті мислення реального факту виробить стійкі критерії відображення інформації (див. таблицю). В інформаційно-свідомісному горизонті (етнічному, національному, світовому) поступово почне визначатись національний горизонт. До середнього рівня підніметься тематичний діапазон інформації (“Украинский Вестник”, “Украинский Журнал”). Відповідно, ці видання поліпшать показники за критеріями формулювання ідеї та сюжетної архітектоніки.

Композиційне і жанрове мислення теж досягатимуть середнього рівня. Покращаться такі показники, як світовий інформаційний контекст і рівень суб’єктивізації факту. Такі критерії тексту, як антимифологізація факту, сугестивність, континуум множинності, свідчать про високу планку інтелектуальності інформації, хоч і не фіксують середній рівень, але вказують рух авторської свідомості як колективної (концепція журналу, газети),

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОДУЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ХІХ СТ.

Назва видання	Місце видання	Тривалість видання	Характер видання	Рівень													Діапазону естетичного вираження факту
				інформаційних горизонтів	тематичний	постановки ідей	сюжетної архітектоніки	композиційного мислення	жанрового мислення	аналітичності	світової інформації	сугестивності	континууму множинності	субективізації факту	інтелектуальної модулльності	антиміфологізації факту	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Gazette de Leopol	Львів	1776	тижневик	3	3	2	2	2	2	1	3	2	1	1	1	1	1
Харьковский Ежедельник	Харків	1812	щоденник	2	2	2	2	2	2	1	1,5	1,5	1	1	1	1	1
Одесский Вестник	Одеса	1828–1892	газета	2,5	3	2	2	2	2	1	2	1,5	1	1	1	1	1
Киевские Объявления	Київ	1835–1838 1850–1857	газета	2,5	3	2	2	2	2	1	2	1,5	1	1	1	1	1
Украинский Вестник	Харків	1816–1820	журнал	3	4	3	3	3	3	3	3	2	1,5	2	3	2	2,5
Украинский Журнал	Харків	1824–1825	журнал	3	4	3,5	3,5	3	3	3	3	2	1,5	2	3,5	2	2,5
Харьковский Демокрит	Харків	1816	часопис	3	3	3,5	3,5	3,5	3,5	3	3	2,5	1,5	3	3	3	3

Продовження таблиці

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Киевская Старина	Київ	1820– 1826	журнал	4	5	4,5	4	4	4	4	3,5	3	2,5	3	4	3,5	3,5
Правда	Львів	1867– 1870 1872– 1880 1888– 1891	часо- пис	4	4,5	4	4	4	4	4	3,5	3	2,5	3	4	3,5	3,5
Літератур- но- Науковий Вістник	Львів Київ	1898– 1907 1907– 1914	часо- пис	4,5	5	4,5	4,5	4,5	4,5	4	4	3,5	3	3,5	4	4	4

Система оцінок: 1 бал – відсутність досліджуваних критеріїв; 2 бали – наявність критеріїв; 3 бали – низький рівень досліджуваних критеріїв; 4 бали – середній рівень досліджуваних критеріїв; 5 балів – високий рівень досліджуваних критеріїв.

так й індивідуальної (концепція твору) до вищих форм і методів відображення факту. Друга половина XIX ст. характеризується подальшим поглибленням концептуального мислення в газетній публіцистиці. Концептуалізація відбувалася на загальноінформаційному (інформаційно-художньому) рівні, бо часопис (журнал) як інформаційне джерело та інформаційне явище водночас виражав суспільну свідомість у контексті умовного реального (фольклор), реального (публіцистика, наука) та відображеного (художня творчість) мислення. Концепція часописів будувалася з урахуванням усіх типів мислення, які разом створювали реальне інформаційне свідомісне тло нації (етносу). Саме ця національно-свідомісна інформаційність диктувалася необхідністю диференціації концептуального мислення. Приміром, журнал “Основа” (Петербург, 1861–1862 рр.) велику увагу приділяв працям, “що носять у собі спробу пізнання суспільного процесу шляхом розкриття чинників, що впливають на систему взаємочинності в суспільних скупченнях. Звідси ж і спроба вияснити істоту таких суспільних форм, як родина, рід, нація, держава. Ці спроби були в працях Костомарова, Куліша, Лазаревського, Ге, Чубинського”[3]. Загальна концепція журналу виявляє зацікавленість різними соціальними аспектами, що репрезентують свідомість нації (праці історичного та літературно-критичного характеру; статті, присвячені питанням освіти, географії; дописи інформаційного характеру, які розкривають особливості суспільної свідомості на різних рівнях; етнографічні дослідження, листи, щоденники видатних діячів культури; бібліографічні огляди). Ще глибше соціально свідомісний і науковий шар інформації подається в журналі “Киевская Старина”, який об’єднав навколо себе кращі наукові сили (М. Костомаров, М. Грушевський, В. Антонович, П. Житецький, Б. Грінченко, М. Драгаманов, О. Потебня та ін.). Система подання інформації визначалася тематикою: історія, археологія, історія літератури, етнографія, спогади, бібліографія, листування видатних людей тощо. Різномічним було інформаційне подання (літературно-науковий та інформаційний розділи) журналу “Правда” (Львів, 1867–1870, 1872–1880, 1888–1891 рр.), особливо в останній період його функціонування. Але найбільшої інформаційної концептуальності досяг “Літературно-Науковий Вістник” (Львів, 1898–1907 рр.; Київ, 1907–1914 рр.). Системність часопису визначається за його розділами: оригінальна белетристика і переклади; оригінальні і перекладні статті

наукового характеру (світові і вітчизняні відкриття); літературно-критичні статті про творчість українських і зарубіжних авторів; хроніка літератури і культурного життя; огляди літератури і культурного життя в слов'янському та світовому контексті; бібліографія. До редакційного комітету входили відомі діячі громадської та культурної думки: М. Грушевський, О. Борковський, О. Маковей, І Франко. Окрім глибокого подання українського літературного процесу і безпосередньо художніх творів (цвіт українського письменства ХІХ ст.), “Літературно-Науковий Вістник” мав потужний публіцистичний відділ. У полі зору відділу – усі рівні національного свідомісного життя, які репрезентували М. Грушевський та І. Франко. Один із основних акцентів зроблено на формуванні національної духовності, пропаганді ідеї національної єдності, гідності. Видання виходило на європейський рівень за багатьма критеріями інтелектуальної модульності, як от: світовий інформаційний контекст (поява світового інформаційного контексту як постійного), вияв інформаційно-свідомісного горизонту на вищому від національного рівні (з елементами світового), ширина тематичного діапазону, формулювання ідеї, сюжетна архітектоніка, композиційне та жанрове мислення. Підвищуються майже всі показники комунікаційно-концептуальної інформаційності (сугестивність, континуум множинності, рівень суб’єктивізації факту, інтелектуальна модульність тощо). Тобто можемо констатувати, що з початку ХІХ ст. показник інтелектуальної модульності мислення реального факту зріс майже втричі (“Харьковский Еженедельник” – 23 бали; “Літературно-Науковий Вістник” – 62 бали). Це стверджувало, що національна інформаційна свідомість виходить на рівень інформаційної інтелектуалізації в сприйнятті й обробці факту (інформації), що свідчить про самодостатність (самоідентифікованість) національної свідомості.

Отже, розвиток інтелектуальної модульності творчої свідомості свідчить про поступове жанрово-інформаційне виокремлення публіцистичного мислення як особливого свідомісного горизонту інтерпретації факту (інформації). Найпростіший інформаційний рівень, притаманний першим виданням – хронікальний, поступово переходить в інформаційно-аналітичне мислення як систему інформаційно-свідомісної орієнтації з чітким окресленням національно диференціюючого елемента. При цьому розробляються форми і методи інформаційної виражально-зображальної

концептуальності, яка від інформаційного констатування переходить до аналізу і синтезу, а в кінці XIX ст. – до філософсько-соціальних узагальнень. Перші українські журналістські видання фіксують лише інформаційний рівень відображення факту, не використовуючи досвід літератури як спільний “інформаційно-художній потік”. Незважаючи на гальмування української журналістики у зв’язку з реакцією царського уряду на декабристське та польське повстання, досвід першої половини XIX ст. виразно свідчить про створення національного інформаційно-свідомісного простору, який у контексті мислення реального факту виробив стійкі критерії відображення інформації.

Поглиблення концептуального мислення відбувалося на загальноінформаційному рівні. Бо часопис (журнал) як інформаційне джерело водночас виражав суспільну свідомість у контексті умовного реального (фольклор), реального (публіцистика, етнографія, наука, історія) та відображеного (художня творчість). Концепція часописів будувалася з урахуванням усіх типів мислення, які разом створювали реальне інформаційне свідомісне тло нації. Саме ця національна свідомісна інформаційність диктувалася необхідністю диференціації концептуального мислення. Йдеться про соціальний і науковий шар видань “Основа”, “Киевская Старина”, “Правда”, “Літературно-Науковий Вістник”. Останнє видання за багатьма критеріями інтелектуальної модульності виходило на європейський рівень.

Поліпшилися всі показники комунікаційно-концептуальної інформаційності (сугестивність, континуум множинності, рівень суб’єктивізації факту, авторська модульність), що свідчить про високий рівень інтелектуалізації публіцистичного мислення та самоідентифікованість національної свідомості.

1. Буряк В. Еволюція авторської модульності української інформаційної свідомості XIX–XX століття // Актуальні проблеми літературознавства: Зб. наук. праць. Т. 6. Дніпропетровськ, 1999. 2. Буряк В. Поетика інформаційно-художньої свідомості. Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) у контексті інтелектуалізації творчої свідомості: Монографія. Дніпропетровськ, 2001. 3. Животко А. Історія української преси. Мюнхен, 1989–1990.